

Thomas Hobbes:

Leviathan

(Melantrich, Praha, 1941)

niti? Že jen římská autorita může rozhodovati o tom, zda se princ narodil v zákonném manželství nebo nenarodil? Že poddaní mohou býti zproštěni poslušnosti krále, byl-li rozhodnutím římského soudu prohlášen za kacíře? Že král, na př. Chilperic ve Francii, může býti od papeže bez důvodu sesazen, jako on od Zachariáše, a jeho království dáno jednomu z jeho poddaných?⁶¹⁾ Že kněží světští i řeholní mají býti vyňati ze soudní pravomoci svého krále ve věcech trestních? Nebo kdo nevidí, do či pokladny plynou tak hojným proudem poplatky za soukromé mše a odpustky? Spolu s jinými důkazy soukromého prospěchu stačí tohle na ubití nejživější víry, jestliže, jak jsem řekl, nezadrží ten úpadek občanské úřady a zvyky spíše než každé mínění o svatosti, moudrosti a šlechetnosti jejich učitelů. Mohu tedy všechny změny náboženství na světě přičísti jedné a téže příčině: neoblíbeným kněžím, a to nejen u katolíků, nýbrž i v církvi, která si osobuje, že má v sobě nejvíce reformace!

XIII. KAPITOLA

Lidská přirozenost se zřetelem k blahu a bídě lidské

Příroda opatřila lidem přednostmi tělesnými i duševními do té míry stejnými, že jsou si rovni. Ač jsou někdy někteří lidé zřejmě tělesně silnější než druzí nebo i duševně bystřejší, přece, když se vše shrne dohromady, není rozdíl mezi lidmi tak povážlivý, že by si

⁶¹⁾ Týká se zřejmě posledního krále franského z merovejského rodu Childericha III. (autor nesprávně přepisuje Chilperic, který vládl dříve). Papež Zachariáš I. uznal r. 751 majordoma Pippina za legitimního franského krále a Childericha dal do kláštera.

někdo mohl osobovati nějakou výhodu, o kterou by někdo jiný neměl stejné právo se ucházeti. Nebo jde-li o tělesnou sílu, i nejslabší má dosti sil zabít nej silnějšího, buď tajnými úklady nebo ve spojení s jinými, kteří jsou v stejném nebezpečí jako on.

A pokud jde o schopnosti duševní (nepřihlížíme-li k umění založenému na užívání slov, a zejména k obratnému postupu podle obecných a neomylných pravidel, kterým říkáme věda — neboť tu má velmi mák lidí a jen ve velmi málo věcech, jelikož to není ani schopnost vrozená, s kterou bychom již přicházeli na svět, ani získaná jako moudrost), shledávám mezi lidmi ještě větší rovnost, než pokud jde o tělesnou sílu. Neboť moudrost není než zkušenost, kterou stejný či stejnou měrou poskytuje lidem v těch věcech, kterých se stejně chápou. To, co by snad mohlo budit zdání že tomu tak není, a činit tu rovnost pochybnou, je jen jalová domyšlivost některých lidí, kteří, zakládajíce se na své moudrosti, domnívají se, že jí mají víc než prostí lidé, to jest, než všichni kromě nich samých a ještě snad několika málo těch, které znají z pověstí nebo z osobního styku a jichž si váží. Neboť taková je lidská povaha; i kdyby uznávali, že mnozí jiní jsou vtipnější nebo výmluvnější nebo učenější, přece jen stěží uvěří, že je mnoho tak moudrých, jako jsou oni. Svůj důvtip vidí totiž jako na dlani, kdežto jiných lidí v dálce. To však spíše dokazuje, že jsou si lidé v této věci rovni, než nerovni. Vždyť zpravidla bývá nejlepším známkou rovného rozdělení nějaké věci právě to, že je každý spokojen se svým dílem.

Z této rovnosti schopností pramení i rovnost nadějí v dosažení cíle. Ale, jestliže dva lidé zatouží po téže věci, poněvadž ji nemohou oba zároveň míti a nemohou se

z ní zároveň těšiti, znepráteli se; a na cestě za svým cílem (bývá to zpravidla pro sebezáchovu, ale někdy i jen pro potěšení), snaží se druh druhá pokořit nebo zničit. Odtud se stává, že ten, kdo sám sází, seje, staví nebo má vhodné sídlo, může očekávati, že jiní sdruží své síly a přijdou, aby ho připravili o majetek a obrali nejen o ovoce jeho práce, nýbrž i o život nebo svobodu. Ale i ti jsou potom v obdobném nebezpečí sami.

Pro tuto vespolnou nedůvěru nemá nikdo rozumnější možnosti jak se zajistiti, nenajde nic příhodnějšího nežli soupeře předejiti, to jest násilím nebo lstí ovládnouti všechny lidi svého okolí, až uvidí, že se nemusí báti větší moci, která by ho mohla ohrožovati. A není to nic, co by přesahovalo meze nutné sebezáchově; což se také obecně uznává.

Jsou však i lidé, kteří se těší z toho, že se mohou diviti na svou moc, při čemž zacházejí dále, než žádá jejich bezpečnost. Jestliže by jiní, kteří by ostatně byli spokojeni, rádi žili v pokoji v svých skromných hranicích a nechtěli by vpádem do cizího území rozmnožovati své síly, nebyli by dlouho s to omezovati se jen na svou obranu, chtějí-li obstáti. A proto se musí jim dovoliti takové rozmnožení panství nad lidmi, kterého je k sebezáchově potřebí.

Avšak lidé netěší, nýbrž naopak velmi rmoutí žiti ve společnosti, kde by nebyla žádná moc, která by je všechny mohla zastrášovati a naháněti jim hrůzu. Neboť každý si přeje, aby si ho jeho druh vážil, jako si váží sám sebe, a každý projev opovržení nebo podceňování se ovšem snaží, pokud mu na to stačí síly, vyrovnati a vymoci si větší vážnost u opovrhovatelů tím, že jim škodí (tam, kde není společná moc, která by je udržela na uzdě, jde to tak daleko, že

se snaží druh druhu zničit). Ostatním to pak slouží za příklad.

V lidské přirozenosti shledáváme tedy tři hlavní příčiny sporů. První je soutěžení, druhá nedůvěra a třetí touha po slávě.

První žene lidi, aby se napadali pro zisk, druhá pro bezpečnost a třetí pro čest a vážnost. První užívá násilí, aby lidé pobrali jiným lidem muže, ženy, děti i stáda. Druhá, aby se bránili, třetí, aby ztrestali maličkost, jako je slovo, úsměv, jiné mínění nebo nějaký jiný projev podceňování, namířený buď přímo proti nim samým nebo nepřímo proti příbuzenstvu, přátelům, národu, zaměstnání nebo jměnu.

Z toho je zjevné, že tehdy, když lidé žijí nemajíce nad sebou společné moci, která by je všechny držela na uzdě, jsou mezi sebou v tom stavu, kterému říkáme válka. Je to válka všech proti všem. Neboť válka nejsou jen boje ani násilné projevy nepřátelství, válka trvá po celou dobu, kdy je dosti zřejmá vůle rozhodnouti bojem. V podstatě války je tedy třeba míti na mysli pojem času, jako je tomu v podstatě povětrnosti, neboť jako podstata vlhkého počasí nezáleží v jednom nebo několika lžících, nýbrž v tom, že se k dešti schyluje již mnoho dní napřed, tak podstata války není jen v skutečném bojování, nýbrž již v době, kdy se k válce dělají přípravy, a trvá po celý ten čas, kdy není jistoty o opaku. Všechn ostatní čas se pak nazývá mír.

Vše tedy, cokoli souvisí s časem válečným, kdy je každý nepřítelem každého, stejně se děje v době, kdy lidé žijí bez jistoty kromě té, kterou jim může zjednat jejich síla a vlastní vynalézavost vůbec. Za toho stavu není místa ani pro příčinnost ani pili, poněvadž je

jejich ovoce nejisté. A proto není ani vzdělávání půdy, ani plavba, ani doprava zboží přes moře a jeho spotřeba. Nestavějí se pohodlné domy ani prostředky pro dopravu příliš těžkých předmětů. Nepěstuje se věda o tvárnosti země, nepočítá se čas, nekvete umění ani písemnictví, hyne společnost, a co je ze všeho nejhorší, stálý strach a nebezpečí hrozí násilnou smrtí. Lidé žijí osaměle, nuzně, stisněně, jako zvířata; a jejich život je jen krátký.

Tomu, kdo náležitě tohle vše neuvážil, bude se snad zdáti podivné, že by příroda mohla takhle rozdvojit lidi a míti je k tomu, aby se napadali a ničili se. On by tedy, nevěře tomuto zásahu vášní, přál si snad míti to potvrzeno zkušeností. Ať tedy sám uvažuje. Chystá-li se na cestu, ozbrojuje se a hledá spolehlivé průvodce. Jda spat zamyká dům a ještě v domě skříně. Dělá to vše, ač ví, že jsou zákony a veřejní strážci, ozbrojení, aby mohli pomstít každou křivdu, kterou by někdo na něm spáchal. Jaké pak mínění má o svých bližních, když jede na koni ozbrojen? O svých spoluobčanech, když zamyká dům? A o svých vlastních dětech a služebnictvu, když zamyká skříně? Zda stejně nežaluje na lidstvo on svými činy jako já slovy? Ale ani on ani já neviníme přírodu ani lidskou přirozenost. Žádosti a jiné lidské vášně nejsou samy o sobě hřích. Nejsou hřích ani samy činy, vycházející z těchto vášní, dokud nebyl vydán zákon je zakazující. Před vydáním takového zákona lidé nemohou vědět, co je nesprávné. Ale žádný zákon nemůže se vydat, dokud se lidé neshodli na tom, kdo jej má udělat.

Snad si někdo bezděky pomyslí, že nikdy nebyl takový čas ani takový stav války všech proti všem. I já věřím, že tomu obecně nikdy tak nebylo po celém

světě. Je však mnoho míst, kde lidé tak nyní skutečně žijí. Neboť divoši na mnoha místech v Americe nemají vlády vůbec, kromě snad vlády malých rodin, jejichž svornost závisí zcela na jejich přírodním pudu po rozkoši. A ještě dnes žijí v tom zvířecím stavu, který jsem právě vylíčil. Kromě toho, jak by asi lidé žili tam, kde by nebyla žádná společná moc držící je v strachu, můžeme dobře viděti z toho, jak zvrhle žijí za občanské války tam, kde do té chvíle žili pod vládou pokojnou.

Ačkoliv však nikdy nebylo, aby lidé žili neustále ve válečném stavu proti sobě, přece po všechny časy králové a muži mající svrchovanou moc právě pro svou samostatnost trvale na sebe žárlí a stojí proti sobě stále jako zápasníci, připravení dáti se do sebe; zbraně mají napřaženy a stojí ve střehu: to jest, mají pevnosti, posádky a děla na hranicích svých království. V sousedních zemích stále pracují jejich zvědové. Co je to jiného než válečný stav? Poněvadž se však při tom ještě zachovává příčinnost a píle jejich poddaných, nedoléhá na ně ještě ta bída a to utrpení, které provází stav obecné svobody všech jednotlivců.

Další důsledek této války všech proti všem je ten, že nemůže být nic „nespravedlivé“. Pojem práva a křivdy, spravedlnosti a nespravedlnosti nemá tam místa. Kde není společné vlády, tam není ani zákona, kde není zákona, tam není ani spravedlnosti. Podvod a násilí jsou za války dvě základní ctnosti. Spravedlnost a nespravedlnost nejsou vlastnosti ani ducha ani těla lidského. Kdyby byly, musily by býti i v člověku zcela osaměle žijícím na světě, jako jsou v něm jeho smysly a vášně. Jsou to vlastnosti, které platí jen v společnosti, nikoli v samotě. S tím se také shoduje,

že v tom stavu není pojem majetku, panství, není rozdíl mezi „mým“ a „tvým“. Platí jen to, že každému náleží to, co si může vzít, a to tak dlouho, dokud si to udrží.

Tolik o tom neblahém stavu, do kterého člověka vsadí jeho čistá přirozenost. Je však možná se z něho vyprostiti jednak rozumem, jednak i citem. City, které člověka vedou k pokoji a míru, jsou strach před smrtí, touha po všem tom, čeho je třeba k pohodlnému životu, a naděje, že se toho příčinnivý člověk může dodělati. Rozum pak navádí člověka, dává mu vhodné zásady míru, na kterých se lidé mohou shodnouti. Jsou to pravidla, kterým se jinak říká též přirozené zákony. Promluvíme o nich obšírněji v dalších dvou kapitolách.

XIV. KAPITOLA

O prvním a druhém zákonu přirozením a o smlouvě

Přirozené právo, u spisovatelů obecně nazývané *ius naturale*, je svoboda, kterou každý má, aby užíval svých sil jak sám chce, k svému zachování, to jest k zachování života. Z toho plyne, že může dělati cokoli, co podle svého rozumu a úsudku uzná za nejvhodnější k tomu účelu.

Svoboda podle správného významu slova jest zproštění ode všech vnějších překážek. Tyto překážky někdy mohou člověka částečně připravit o moc, aby dělal, co chce, ale nemohou mu zabránit, aby zbylé moci neužíval podle své libosti, jak mu ukládá jeho rozum a úsudek.

Přirozený zákon, *lex naturalis*, je příkaz nebo obecné

pravidlo, objevené rozumem které člověku zakazuje dělati to, co mu ničí život nebo bere prostředky, kterými by mohl život zachovati; jakož i zanedbávají to, čím by podle svého rozumu nejlépe mohl jej zachovávat. Ačkoliv ti, kdož o této věci mluví, často matou pojmy *právo* a *zákon*, *ius* a *lex*, přece my musíme je rozlišovati. *Právo* záleží v svobodě dělati nebo opomíjeti, kdežto *zákon* ustanovuje a zavazuje k jedné z obou věcí. Zákon a právo se tedy liší tak jako závazek a svoboda; v jedné a téže věci nemohou vedle sebe platiti oba tyto pojmy.

Stav, v kterém lidstvo žije, je, jak bylo vyloženo v předcházející kapitole, válka všech proti všem, při čemž se každý řídí svým rozumem a může užívati všeho, co mu pomáhá k zachování života proti nepříteli. Z toho plyne, že za těch okolností má každý právo dělat vše, i sáhnout druhému na tělo. Proto tedy, dokud trvá toto přirozené právo každého na vše, není nikomu, ať je sebe silnější a moudřejší, zajištěna bezpečnost, že prožije ten věk, který je zpravidla člověku popráno prožiti. A podle toho je příkaz nebo obecné pravidlo rozumu, že si má každý přát míru, dokud je naděje, že je možná mír zachovati. Nemůže-li však toho dosáhnouti, že smí hledati a užívati všech pomůcek i výhod války. První část tohoto pravidla obsahuje první a základní zákon přirozený, to jest: „*vyhledávej a zachovávej mír*“. Druhá souhrn práva přirozeného, to jest: „*bráňti se vším, čím se bránit můžeme*“.

Z tohoto základního zákona přirozeného, kterým se lidem ukládá přát si míru, vyvozuje se tento druhý zákon: *Každý má být ochoten, jsou-li ovšem zároveň ochotni stejně ostatní, do té míry, jak uzná za potřebné pro svůj klid a bezpečnost, vzdáti se tohoto práva na vše a spokojiti se*

s takovou svobodou se zřetelem k ostatním, jakou by on sám poskytl jiným se zřetelem k sobě. Dokud si někdo zachovává právo dělati, co je mu libo, jsou všichni lidé v stavu válečném. Ale jestliže druzí nechtějí se zřici svého práva tak jako on, není prazádný důvod k tomu, aby se on zbavoval svého. Vždyť by se tím spíše sám vydával na pospas a za kořist, a k tomu není nikdo povinen, než aby se připravoval na mír. To je zákon evangelia: *co nechceš, aby ti činili jiní, nečiň ani ty jim*, a to je zákon všech lidí: *Čokoli žádáš od jiných, aby tobě činili, to čiň i ty jim!*

Vzdáti se práva na něco je zřici se svobody překážeti někomu v jeho právu na touž věc. Neboť kdo se odříká nebo dává si právo z ruky, nedává nikomu jinému právo, které by byl neměl před tím, ježto není nic, na co by každý neměl své právo od přírody. Jen ustupuje z cesty druhému, aby se ten mohl těšiti ze svého původního práva bez překážky s jeho strany, ale nikoli, že by mu v něm nemohl brániti někdo třetí. Tedy zisk, který někdo má z úbytku práva někoho jiného, je jen jakési zmírnění překážek, stojících v cestě užívání jeho vlastního původního práva.

Práva se vzdává ten, kdo se ho buď prostě zřiká nebo kdo je odevzdává jinému. *Prosté zřeknutí*: když na tom nezáleží, komu se dostane výhody z toho plynoucí. *Odevzdání*: když se té výhody má dostati někomu určitému, jednomu člověku nebo více lidem. A když se někdo vzdal svého práva, je jeho povinností nerušiti již tento svůj výkon učiněný z dobré vůle. Takové překážení je nespravedlivost a křivda, děje se sine iure, když se před tím práva vzdal nebo je odevzdal. Je tedy *křivda* nebo *nespravedlivost* ve sporech tohoto světa cosi podobného tomu, čemu se

v učených hádkách učenců říká *nesmysl*. Neboť jako se zde nesmyslně chová, kdo sám sobě odporuje tvrdě něco, co se přičí tomu, co sám před tím řekl, tak ve světě se nazývá nespravedlností nebo křivdou, odvolává-li někdo to, co před tím dobrovolně dal. Projevem toho, že se někdo práva vzdává anebo je odevzdává jinému, je prohlášení nebo naznačení nějakým dobrovolným a dostatečným znamením nebo znamením. Tato znamení jsou buď jen slova nebo jen činy; nebo, jak se nejčastěji stává, slova i činy. A téhož druhu jsou závazky nebo povinnosti, kterými se lidé zavazují. Tyto závazky nemají svou sílu samy ze sebe, neboť nic se tak snadno neruší jako dané slovo, nýbrž ze strachu před zlými následky, které by mělo jejich porušení.

Kdykoli se někdo vzdává svého práva nebo je odevzdává někomu jinému, děje se to buď v předpokladu, že za to zase na něj bude nějaké právo přeneseno, nebo v naději, že se mu dostane jiného dobra, neboť je to úkon dobrovolný. A cílem každého dobrovolného činu u každého člověka je získat sobě nějaké dobro. Proto jsou některá práva, jichž se nikdo nemůže vzdát ani slovem ani žádným znamením, ani je odevzdati jinému. Především se člověk nemůže vzdát práva odporu proti těm, kteří na něj násilím útočí, aby mu vzali život; neboť nelze pochopit, že by tím chtěl dosáhnout pro sebe nějakého dobra. Totéž se může říci o ranách, poutech nebo vězení, poněvadž z takového utrpení nemá trpící žádný prospěch, kdežto z dovolení, aby trpěli jiní, prospěch jest. Také proto, že nikdo nemůže říci, vidí-li, že se na něj ženou násilníci, zda ho chtějí zabít či nic. A konečně pohnutka a cíl, proč se lidé vzdávají práva nebo je někomu odevzdávají, není nic jiného než zajištění

života a opatření prostředků k zachování sebe, aby je život nemrzela. A proto, zdá-li se, že se někdo slovy nebo znamením sám připravuje o svůj cíl, pro nějž byla tato znamení míněna, nebylo by možná pochopit, že to myslí doopravdy nebo že to skutečně byla jeho vůle. Spíše se musí říci, že nepochopil, kterak se ta slova a znamení mají vykládati.

Postupují-li si lidé svá práva navzájem, říká se tomu *smlouva*.

Je rozdíl, když se někomu odevzdává právo na věc, a když se odevzdává spolu i věc sama přímo. Neboť věc se může odevzdati zároveň s odevzdáním práva, na př. při koupi za hotové nebo při výměně zboží nebo pozemků; ale může býti vydána také až o něco později.

Dále jeden ze smluvených může svou smluvenou věc odevzdati hned a druhému dovoliti, že smí odevzdati svou věc někdy jindy v čase smluveném. Zatím mu věří. V tomto případě se smlouva s jeho strany nazývá *d o h o d a* nebo *ú m l u v a*. Nebo se obě strany hned nyní dohodnou, že smlouvu splní až později. V tom případě ten, který má v slově dostáti a jemuž se zatím věří, koná něco, čemu se říká „*stojí v slově*“, „zachovává slib nebo dané slovo“. Jestliže vědomě a úmyslně nevykoná, co slíbil, říká se: „*dopouští se věrolomnosti*“.

Není-li odevzdávání práva vzájemné, nýbrž jeden z obou něco odevzdá v naději, že si tím získá něčí přátelství nebo službu od někoho nebo od jeho přátel, nebo doufá, že si získá jméno člověka milosrdného nebo velkodušného, nebo že se zbaví tísně ze soucitu s jiným, nebo doufá, že bude odměněn v nebi, není to smlouva, nýbrž *dar, dobrovolný dar nebo uštedření*. Tato tři slova znamenají totéž.

to jednak strach z následků porušení daného slova, nebo zase sláva a hrdost z toho, že nebylo třeba slovo rušit. Tento druhý případ je šlechetnost, příliš vzácná, aby se mohla předpokládati, zejména u těch, kdož se honí za bohatstvím, mocí nebo rozkoší smyslnou. To je tedy veliká většina lidstva. K čemu se může přihlížet, je strach. A jsou to hlavně dvě věci, které nejvíce nahánějí strachu: moc neviditelných duchů a moc lidí, kteří by mohli být uraženi. První mocnost — duchové — je zajisté větší; a přece větší strach bývá zpravidla z mocnosti menší, totiž z lidí. Strach prvního druhu, strach z bohů, cítí všichni lidé, je to jejich náboženství, jež bylo v lidské přirozenosti dávno před zřízením občanské společnosti. Strach druhého druhu neleží v povaze lidí; aspoň nemá dost místa, aby je přidržel ke konání povinnosti plniti sliby.

Neboť v přirozeném stavu nerovnost sil se nerozeznává leda podle výsledku boje. Proto tedy před zřízením lidské společnosti nebo za jejího přerušení válkou nic nemohlo siliti úmluvu o míru proti pokušení lakoty, ctižádosti, chlipnosti nebo jiných silných vášní, leda jen strach před onou neviditelnou bytostí, kterou každý ctil jako boha a které se bál jako mstitele věrolomnosti. Co tedy mohou dělati dva lidé nepodrobení státní moci jiného než se zavazovati přísahou, kterou se dovolávají boha, jehož se bojí? Tato *přísaha je slovní výrok, připojený k slibu. Slibující jím naznačuje, že, nevykoná-li, co slibuje, vzdává se milosti boha nebo volá na sebe jeho pomstu.* Na př. taková byla pohanská přísaha: „*At mě Jupiter tak zabije, jako já zabiji tuhle to zvíře.*“ Taková je i naše přísaha: „*Učiním to a to, k tomu mi pomáhej Bůh!*“ Tato slova se provázejí obřady a zvyky, kterých každý užívá v svém nábožen-

ství, aby se tím jen ještě zvětšoval strach před porušením přísahy.

Z toho je jasné, že přísaha složená jinak, podle jiné formy nebo obřadu, než je forma přísahajícího, je neplatná. Není vůbec přísahou. A dále, že se nemůže přísahat při ničem, co přísahající nepovažuje za boha. Neboť, ač někdy lidé přísahali při svých králích ze strachu, nebo aby se zalichotili, rozumělo se tomu tak, že jim chtějí vzdávat božskou úctu. Přisahati při bohu zbytečně jest rouhati se jeho jménu a prisahati při něčem jiném, jako dělávají lidé v obyčejném hovoru, není vůbec přísaha, nýbrž jen bezbožný obyčej, zaviněný přílišným mluvením.

Rovněž je zřejmé, že přísaha nic k závazku nepřidává. Smlouva totiž, je-li podle zákona, zavazuje před Bohem i bez přísahy jako s ní. Není-li podle zákona, nezavazuje vůbec, třeba je potvrzena přísahou.

XV. KAPITOLA

Jiná práva přirozená

Z toho zákona přirozeného, který nám ukládá odevzdávati jiným tu část svého práva, která, kdybychom si ji podrželi, překážela by pokoji a míru na světě, vyplývá ještě zákon třetí: „*at lidé vykonávají sjednané úmluvy!*“ Bez tohoto zákona by byly smlouvy marné, jen prázdná slova. A kdyby právo všech na vše platilo i dále, byl by to stále stav válečný.

V tomto přirozeném zákoně je zdroj a původ spravedlnosti. Neboť tam, kde nepředcházela úmluva, nebylo přeneseno právo a tedy má každý právo na vše. Proto tam nemůže býti žádný čin nespravedlivý. *Auřak*

když byla sjednána úmluva, porušiti ji je nespravedlivost. Není tedy výměr nespravedlivosti jiný než nevykonávání úmluvy. Vše, co není nespravedlivé, je pak spravedlivé.

Ale poněvadž dohody o vzájemné důvěře jsou neplatné, kde je obava, že některá smluvní strana jim nedostojí, jak bylo vyloženo v předešlé kapitole, ač původ spravedlnosti je dělání smluv, přece nemůže být vlastně žádná nespravedlivost, dokud se neodklidí příčina onoho strachu. Jenže dokud jsou lidé v stavu přirozeném, není to možné. Proto nežli pojmy „spravedlivé“ a „nespravedlivé“ mohou mít své místo, musí být nějaká donucovací moc, která by nutila lidi stejně k vykonávání závazků, hrožíc jim nějakým větším trestem, než je zisk očekávaný z porušení jejich závazku. Dále musí ta moc zaříditi, aby to, co lidé vespolnou dohodou získávají, nahradilo jim ono obecné právo, které ztrácejí. Avšak takové moci není, dokud se nezřídí nějaký stát. Dá se to též vysoudit z obvyklé definice spravedlnosti, známé ze scholastiky. Říkají, že spravedlnost je trvalá vůle dávat každému, což jeho jest. Tedy, kde není nic „jeho“, to jest žádné soukromé vlastnictví, tam není ani nespravedlnost; a kde není zřízena trestající moc, to jest, kde není pospolitá obec, tam není ani majetku, ježto všichni mají právo na vše. A tedy, kde není pospolitosti obce nebo státu, tam není nic nespravedlivého. Podstata spravedlnosti záleží totiž v zachování platných smluv. Jenže platnost smluv začíná teprve se zřízením občanské moci dosti silné, aby lidi donutila zachovávat smlouvy. A teprve tehdy začíná i vlastnictví.

Blázen řekl v srdci svém: „Není spravedlnosti“. A někdy to říká i slovy. Vážně tvrdí, že každý má sám na starosti své zachování i svou spokojenost; není prý

tedy důvodu, proč by každý nemohl dělati vše, co považuje za nutné a vedoucí k tomu cíli. Tedy ani plniti slib nebo neplniti, zachovávat smlouvy nebo nezachovávat, nemůže být proti rozumu, jestliže vede k blahu člověka. Při tom nepopírá, že jsou smlouvy a že se někdy zachovávají a jindy ruší a že se takové porušení může nazývat nespravedlností, kdežto zachování spravedlností. Táže se však, zda nespravedlivost, odklidí-li se strach z Boha — řekl přece blázen v srdci svém: „Není boha“ — nemůže leckdy obstáti ze stejného důvodu, který lidem ukládá péči o jejich dobro. A zejména tehdy, když vede k takovému dobru, které by mohlo člověku zjednati ten stav, že by klidně mohl nedbat i hany a výtek, ale též moci jiných lidí? Království boží se získalo násilím. Ale což kdyby bylo možné dobyt ho nespravedlivým násilím? Přičilo by se rozumu, dobyt ho tak, když při tom není možná dostat ránu? A není-li to proti rozumu, není to ani proti spravedlnosti, sice by se spravedlnost nesměla čítati k dobru. Takovým rozumováním se podařilo dokonce úspěšnou ničemnost přioditi pláštěm ctnosti! A mnozí, kteří nikde v ničem neschvalovali porušování daného slova, přece to dovolovali, když šlo o dobytí království. A pohané věřice, že Saturna svrhl jeho syn Jupiter, věřili docela klidně dále, že týž Jupiter je i mstitel křivdy! Něco podobného je v Cokeových „Poznámkách o Littletonovi“.⁵²⁾ Tam říká: „I kdyby

⁵²⁾ Sir Edward Coke, vynikající právník v době královny Alžběty a Jakuba I. Ač důsledný konzervátec, zastával proti libovůli panovnického absolutismu stanovisko svrchovaně nadřazenosti platného práva i nad králem i nad parlamentem, a králi přiznával jen ty prerogativy, jež mu přiznává zákon. Byl za to v nepřízni u Jakuba I. a jeho kancléře Bacona a jako vůdce opozice právníků v parlamentě byl r. 1620 uvězněn na 9 měsíců v Toweru.

A jestliže se vzdal, potom tedy projevils svou vůli, aby se to stalo; to je rozvázání oné smlouvy, a tedy se mu zase nestala žádná křivda.

Spravedlivé skutky dělí spisovatelé na komutativní (výměnné) a distributivní (podílné); první prý se zakládají na poměru arithmetickém, druhé na poměru geometrickém. Podstatou výměnných je rovnost ceny věcí, které jsou předmětem smlouvy, podílných je rozdělení nějakého dobra stejným dílem lidem se stejnými zásluhami. Jako by bylo nespravedlivé prodávati dražší, než jsme koupili, nebo dáti někomu více, než zasluhuje! Cena každé věci, o kterou se lidé smlouvají, měří se chutí obou smluvních stran. Je tedy spravedlivá cena ta, kterou jsou ochotni dáti. Zásluha však jest jen odměnou z milosti a nezávisí na spravedlnosti, leda v tom případě, kde jde o smlouvu, při níž vykonání slibu s jedné strany zasluhuje stejné vykonání s druhé strany a spadá tedy do skupiny spravedlivosti výměnné, nikoli podílné. Není tedy tento rozdíl v tom smyslu, jak se zpravidla vykládá, správný. Mělo by se vlastně říci, že výměnná spravedlnost je spravedlnost smluvní, to jest vykonání smlouvy při koupi a prodeji, najímání a pronajímání, půjčování a vypůjčování si, výměně, zástavě a jiných úkonech smluvních.

Spravedlnost podílná je spravedlnost rozhodčího, to jest úkon vymezující, co je spravedlivé. Jestliže mu ti, kdož ho udělali svým rozhodčím, projevili důvěru a on vykoná, co mu bylo svěřeno, říká se, že rozděljuje každému, co mu náleží. A je to zajisté rozdělení spravedlivé; můžeme tu mluvit o podílné spravedlnosti, třeba ne docela přesně, nevlastně. Mnohem spíše však je to nestrannost, což je též přirozený zákon, jak bude ještě vyloženo na svém místě.

Jako spravedlnost závisí na předcházející úmluvě, tak zase vděčnost na předcházející přízni, to jest dobrovolném daru, který byl dán napřed. A to je čtvrtý zákon přirozený. Může se vyslovit asi těmito slovy: *Kdo od někoho dostal nějaké dobrodiní z čisté milosti a přízně, snaž se, aby ten, kdo dává, neměl podstatný důvod třešvat své dobré vůle.* Nikdo totiž nedává leda s úmyslem, že se i jemu dostane dobra, ješto dar je dobrovolný a u všech dobrovolných darů je vždy účelem nějaké dobro pro dárce. Kdyby lidé věděli, že by o ně byli připraveni, že by ta naděje byla marná, nemyslili by ani na dobrodiní ani na důvěru k někomu. A tedy ani na vzájemnou pomoc, ani smíření rozvaděných. Musili by tedy býti stále v stavu válečném, což se přiči prvnímu a základnímu zákonu přirozenému, který lidem ukládá hledati míru. Porušení tohoto čtvrtého zákona se nazývá nevděk a je docela v témž vztahu k přízni jako křivda k závazku smluvenému.

Pátý zákon jest *úslužnost. Záleží v tom, že se každý snaží přizpůsobit se celku.* Abychom to pochopili, je třeba uvážiti, že se lidé umějí vpraviti do společnosti, ale že je v jejich přizpůsobivosti rozdíl v povaze, který pochází z rozdílných jejich vášní, ne nepodobný rozdílu kamene sváženého na stavbu. Jestliže kámen pro drsný povrch a nepravidelný tvar zabírá ostatním více místa, než sám vyplňuje, a pro tvrdost se nedá snadno náležitě upravití a tak staviteli překáží, zedník jej odhodí jako neužitečný a obtížný; tak také člověk, který pro drsnou povahu chce si mermo udržet i to, čeho má nadbytek, ale co jiným chybí, a pro zarputilé chování se nedá napravití, musí se nechat nebo vyvrhnout ze společnosti jako obtížný. Neboť víme-li, že každý nejen po právu, nýbrž i z přirozené nutnosti, jak

se za to má, touží ze všech sil dosáhnouti toho, co je mu nutné k sebezáchově, ten, kdo se tomu protiví, ač má nadbytek, je vinen válkou, která se potom rozpoutá, a tedy dělá to, co se přiči základnímu zákonu přirozenému, prikazujícímu hledati míru. Ti, kdož toho zákona dbají, mohou se nazývati družní, společenšti. Opak jsou nedružní, nespolečenšti, svéhlaví a nepovolní lidé.

Šestý zákon je tento: *Každý má odpouštět spáchané urážky těm, kdož jich litují a žádají za odpuštění, dají-li záruku.* Odpuštění není totiž nic jiného než udělení míru. Kdyby se ho dostalo těm, kdož v nepřátelství setrvávají, nebyl by pokoj, nýbrž strach. Ale kdyby se odpuštění nedostalo těm, kdož dají pro budoucnost záruku, byl by to projev odmítající mir, a tedy by se přičil přirozenému zákonu.

Sedmý zákon: *Při pomstě, to jest odplatě zlého zlým, nedbejte, jak veliké bylo spáchané zlo, nýbrž jak veliké z toho vzejde dobro.* Při tom se nám zapovídá trestati s jiným úmyslem než napravití provinilého nebo poučiti jiné. Tento zákon totiž je důsledek předešlého, nařizujícího odpouštět, když je pro budoucnost dána záruka. Ostatně pomsta, nepřihlíží-li k příkladu a budoucímu dobru, je triumf, radost ze škody druhého, ale nemá účel. Neboť účel je vždy budoucí. Nemá-li jásot žádný účel, je to marná sláva a přiči se rozumu. Ubližuje-li se bez důvodu, připravuje to svár a ten je proti přirozenému zákonu. Obecně se tomuto počínání říká *ukrutnost*.

A poněvadž všechny projevy nenávisti a opovržení dráždí k boji, ježto velmi mnoho lidí raději dává v nebezpečí život, než aby se vzdali myšlenky na pomstu, můžeme na osmém místě jako přirozený zákon uvést

toto naučení: *Ať nikdo ani skutkem ani slovem výrazem obličejem, posunkem, nedá nikomu najavo nenávist nebo opovržení.* Porušení tohoto zákona se obvykle říká *urážka, potupa*.

V čistě přírodním stavu nemá místa otázka, kdo je lepší, pořadí neplatí, neboť jak bylo řečeno, jsou si všichni rovni. Nynější nerovnost zavedl teprve občanský zákon. Víím, že *Aristoteles*, aby podepřel své učení, v první knize své *Politiky* praví, že jsou někteří lidé od přírody způsobilější vládnouti; myslí tím jaksi lidi moudřejší, jako sebe pokládá za takového pro svou filosofii. Jiní prý jsou od přírody určeni sloužití; míní ty, kdož mají silná těla, ale nejsou filosofové jako on. Jako by pán a sluha nebyli povstali teprve dohodou lidí, nýbrž rozdílem ducha! Ale tomu odporuje jak rozum tak i zkušenost. Je zajisté jen velmi málo takových hlupáků, aby raději nechtěli poroučet sami sobě, než aby jim poroučeli jiní. Rovněž není, aby moudří, to jest ti, kdož sebe mají za moudré, dostanou-li se do násilného boje s těmi, kteří nespolehají na svou moudrost, zvítězili vždy nebo často nebo skoro pokaždé. Jestliže tedy příroda udělala lidi rovnými, musí se ta rovnost uznati; nebo jestliže je udělala nerovnými, ale protože ti, kteří se pokládají za rovné, nechtějí přijmouti mír, leda za rovných podmínek, musí se uznat taková rovnost. Kladu tedy jako devátý zákon přirozený: *Ať každý uzná svého bližního za rovného od přírody.* Porušení tohoto zákona je *pýcha*.

Na tomto zákoně závisí další: *Ať na počátku jednání o mír nikdo sobě nevyžaduje zachování žádného práva, které by sám nedovolil zachovati nikomu z ostatních.* Jako všichni lidé, hledající mír, musí se vzdáti některých práv přirozených, to jest, nemíti již úplnou volnost dělati, co

se jim líbí, tak je též pro lidský život nutné některá práva si zachovati, na př. právo spravovati své tělo, užívati vzduchu, vody, hýbatí se, choditi s místa na místo a vše ostatní, bez čeho by člověk buď vůbec nemohl žiti nebo jen špatně. Jestliže v tomto případě při sjednávání míru žádají lidé pro sebe něco, co by sami nepovolili jiným, jednají proti předcházejícímu zákonu, nařizujícímu uznávati přirozenou rovnost, a tedy proti přirozenému zákonu. Ti, kdož onen zákon zachovávají, jsou *skromní*, kdož jej ruší, *zpuštní*. Řekové říkali porušování tohoto zákona *pleonexia*, to jest touha mítí více, než kolik náleží.

Také byl-li někdo pověřen rozhodnouti mezi dvěma nebo několika lidmi, přikazuje přirozený zákon dbáti mezi nimi rovnosti. Sice by nebylo možné vyřizovati spory mezi lidmi jinak než válkou. Kdo je tedy při souzení stranický, pracuje ze všech sil k tomu, aby lidi zastrašil, aby neužívali soudců ani rozhodčích; a tedy také příčinou války je takové jednání proti zákonu přirozenému.

Zachovávání tohoto zákona o rovném rozdělení všem, co jim důvodně náleží, se nazývá nestrannost, a jak jsem již řekl, je to spravedlnost podílná. Porušování je *stranictví* neboli řecky *prosopolepsia*.

Z toho vyplývá další zákon. *Toho, co se nedá dělití, ať užívají všichni stejně, společně, je-li to možné a dovoľuje-li to množství té věci bez omezení. Jinak poměrné podle počtu těch, kdož na to mají právo.* Sice by dělení bylo nerovné a tedy nikoli nestranné.

Jsou však ještě věci, které se ani nedají dělití ani se jich nemůže užívati společně. Potom tedy přirozený zákon ukládající nestrannost žádá, aby o celém právu, nebo, užívá-li se věci střídavě, o *prvním* užítí

rozhodl los. Neboť rovné rozdělení náleží k přirozenému zákonu a jiné cesty k rovnému dělení nelze si mysliti.

Losování je dvojitý, úmyslný a přirozený. Úmyslný je to, na kterém se spoluuchazeči shodli, přirozený, na př. prvorozenství, primogenitura, jemuž Řekové říkali *kleronomia*, t. j. dělení losem, nebo první popadení, nebo držba.

Proto tedy takové věci, kterých nelze společně užívati a které se nedají dělití, musí se přiřknouti prvnímu majiteli, a někdy prvorozenému jako získané losem.

Rovněž je přirozený zákon, *aby všem, kdož sjednávají mír, byl povolen bezpečný průvod.* Neboť zákon nařizující mír jako cíl nařizuje i jednání o něm a zakročení o mír jako prostředek. A pomůckou k zakročení je bezpečný průvod.

Ač lidé jsou velmi ochotni dbáti těchto zákonů, poněvadž může přes to býti spor o nějaký skutek, především zda byl vůbec vykonán nebo nebyl, a za druhé, byl-li vykonán, zda to nebylo nebo bylo proti zákonu, je první z uvedených otázek skutková a druhá právní. Proto jestliže se strany vespolek nedohodnou, že se podřídí výroku někooho třetího, jsou od míru tak daleko, jako byly. Ten třetí, jehož výroku se *podrobují*, nazývá se rozhodčí, arbiter. Je tedy další zákon přirozený, *aby sporné strany podrobily své právo výroku rozhodčího.*

A protože se předpokládá, že každý dělá vše pro svůj prospěch, *není nikdo vhodným rozhodčím v své věci.* A kdyby byl sebe způsobnější, přec nestrannost dovoľuje každé straně stejné výhody, a připustí-li se jedna strana za soudce, musila by se připustit i druhá. Tak by tedy spor, to jest příčina války, trval dále a to by se přičilo přirozenému zákonu.

Z téhož důvodu by neměl být za rozhodčího přibírán

v žádném případě nikdo, komu by z vítězství jedné strany připadl větší zisk nebo čest nebo potěšení než z vítězství druhé strany. Neboť vzal úplatek, kterému sice nebylo možná se vyhnouti, nicméně přece úplatek. A nikdo mu nemusí věřit. Tak by tedy zase zůstal spor neboli válečný stav. A to je proti zákonu přirozenému.

Je-li spor o skutek, událost, nesmí soudce věřit více jednomu než druhému, a není-li žádný jiný důkaz možný, musí věřit i třetímu nebo třetímu a čtvrtému, nebo ještě více *svědkům*, sice zůstane spor nerozhodnut a ponechá se řešení násilnému, docela proti přirozenému zákonu.

To jsou přirozené zákony, prikazující pokoj a mír, jako nástroje, které slouží k zachování lidstva jako kolektiva a týkají se jen vždy o občanské společnosti. Jsou ještě jiné věci, poškozující a ničící jednotlivce, na př. opilství a jiné účinky nemírnosti v jídle a pití atd. I ty by se tedy mohly počítati k věcem, které přirozený zákon zapovídá. Ale není třeba se o nich zmiňovati, a ani dosti dobře sem nenáleží.

Snad se zdá, že toto odvozování přirozených zákonů je příliš umělé, aby je pochopili všichni lidé. Vždyť většina jich se příliš zaměstnává sháněním potravy, a zbytek je příliš nedbalý, aby se snažil je pochopit. Aby však nikdo neměl výmluvu, jsou tyto zákony shrnuty v jeden celek, který si snadno zapamatuje a pochopí i nejméně chápavý člověk. Je to pravidlo: „Co nechceš aby se dělalo tobě, nedělej ani sám jiným.“ Ukazuje mu, že se už nemusí učit přirozeným zákonům, nýbrž, když váží skutky jiných lidí se svými a zdají se mu příliš těžké, ať je položí na druhou misku vah a na jejich místo své, tak aby jeho vášně a sebeláska k váze nic nepřidávaly; a tu není z těchto

zákonů jediný, který by se mu nezdál velmi rozumný.

Přirozené zákony váží *in foro interno*, to jest ve svědomí, budíce touhu, aby se uplatnily; avšak *in foro externo*, to jest k tomu, aby se proměnily v skutek, neváží vždy. Vždyť ten, kdo by chtěl být skromný a společenský a vykonával všechny své sliby v čas a na místě, kde by to nikdo jiný nedělal, stával by se kořistí jiných a připravoval by sobě jistou záhubu, docela proti základu všech přirozených zákonů, majících za cíl zachovávat. A dále ten, kdo by měl dosti jistoty, že ostatní budou dbáti všech těchto zákonů ve styku s ním, sám by jich nedbal, míru by nehledal, nýbrž války, tedy konečně zničení své přirozenosti násilím.

Všecky zákony, které váží *in foro interno*, mohou býti porušovány nejen činem proti zákonu, nýbrž i činem, který je v souhlase s ním, když člověk má při tom opačný úmysl. Neboť, ač v tomto případě čin souhlasí se zákonem, jeho účel se přičí zákonu; a to je porušení všude tam, kde byl závazek *in foro interno*.

Přirozené zákony jsou nezměnitelné a věčné, neboť nespravedlivost, nevděčnost, zpupnost, pýcha, strannost, lákání lidí atd. nemohou se nikdy stát úkony zákonnými. Vždyť se nikdy nemůže státi, aby válka zachovávala život a mír jej ničil.

Je snadné tyto zákony zachovávat, neboť zavazují jen k upřímné snaze, myslím arci, snaze nepředstírané a trvalé. Neboť tím, že nežádají než snahu, ten, kdo se snaží je konati, naplňuje je. A kdo plní zákon, je spravedlivý.

Věda o těchto zákonech je pravá a jediná mravní filosofie, neboť mravní filosofie není než věda o dobru a zlu, jak se vyskytuje v rozpravách a životě lidské společnosti. Dobro a zlo jsou slova vyjadřující naše

touhy a odpory. Ty jsou rozmanité podle rozmanitých povah, obyčejů a názorů lidských. A různí lidé nerůzní se jen v úsudku o tom, co je příjemné a nepříjemné smyslům, chuti, čichu, hmatu, zraku a sluchu, ale i o tom, co v úkonech všedního života je rozumu přijatelné nebo nepřijatelné. Ba též člověk se v různých dobách mění, někdy něco chválí, to jest považuje za dobré, co jindy zavrhuje a považuje za zlé. Z toho všeho vznikají spory, hádky a na konec válka. A proto, dokud je člověk v stavu čistě přirozeném, a to je stav válečný, kdy je soukromá záliba měřítkem dobra i zla, tedy všichni souhlasí, že pokoj je dobro, a proto též prostředky míru, cesta k němu vedoucí, jak už bylo vyloženo, jsou to spravedlnost, vděčnost, skromnost, nestrannost a milosrdenství a ostatní přirozené zákony, jsou dobré. To jsou mravní ctnosti, ale jejich opak jsou nepravosti, nečestí, zlo. Věda o ctnosti a nepravosti je mravní filosofie a proto pravé učení o přirozených zákonech je pravá mravní filosofie. Spisovatelé knih o mravní filosofii sice uznávají tytéž ctnosti a nepravosti, ale nevidouce, v čem záleží jejich dobrá stránka, ani že je nutné chváliti je jako pomůcky k životu pokojnému, družnému a pohodlnému, radí je k mírným vášním. Jako by statečnost nedělala věc sama, příčina, nýbrž stupeň odvahy, nebo jako by štědrost záležela na velikosti daru, ale nikoli na příčině!

Tyto příkazy rozumu si lidé zvykli nazývati zákony, ale nevlastně, neboť jsou to jen závěry, obecné pravdy o tom, co vede k zachování a obraně sebe. Zákon je vlastně slovo toho, kdo právem vládne jiným. Ale uvažujeme-li o těchže poučkách, jak jsou obsaženy v Slově božím — toho Boha, jenž právem vládne světu — pak je správně nazýváme zákony.